

ГРАНИЦИТЕ В КАВКАЗ

(геополитически и международноправен дискурс)

(резюме)

Кавказ е регион, който след повече от две столетия в границите на Руската (Съветска) империя, отново се превръща в гранично пространство, белязано от промените, конфронтацията и многобройните проблеми. Колапсът на съветската система създава вакуума и възражда нестабилността, които очертават новите контури на глобално и регионално противопоставяне. Краят на биполярния модел, основан на идеологическото противопоставяне на двете суперсили (СССР и САЩ), води до началото на принципно нов етап в международните отношения. Всяка държавноправна модификация, особено като тази със Съветския съюз, предопределя нови геополитически параметри в глобалното пространство. Появилите се върху територията на бившия СССР многобройни международни субекти оформят новия елемент от международния свят – постсъветското пространство (без страните от Прибалтика).

Разпадането на биполярния модел актуализира акценти и проблеми, които определят до голяма степен същностната характеристика на съвременните международни отношения. Въпросът за границите и тяхното правно изграждане и регулиране се превръща в основа на процесите, които определят спецификата на постсъветското пространство. Териториално-етническите и конфесионалните спорове се превръщат в перманентен елемент от граничното разделение. Опитите за преразглеждане или промяна на съществуващите граници и територии са повод за прерастването на локалните конфликти в междудържавно противопоставяне. Острите стълкновения на териториално-етническа основа са константна величина най-вече в Кавказкия регион.

Кавказкият регион е типичен пример за трансформациите, които съпътстват фрагментацията на постсъветското пространство. Кризата на суверенитета на създадените след разпадането на Съветския съюз кавказки

държави е в пряка връзка с границите, очертаващи съвременен Кавказ, в които се преплитат политически, икономически, кланови и етнонационални проблеми. Те са част от възстановената „голяма игра” на глобалните и регионалните играчи в Евразийския регион след излизането на Средна (Централна) Азия и Кавказ от единната държавно-политическа система на Руската (Съветска) империя.

Границата е когнитивно свързано понятие с геополитиката, която в края на 20-началото на 21 век се превръща в една от водещите направления в теорията за международни отношения. Обвързаното с многобройните и разнообразните мрежи на комуникация земно пространство се трансформира в геополитическо пространство, което се оформя като активен субект и обект на обществените и политическите отношения. Политиката на самото пространство, в което протичат политическите събития, поставя необходимостта от описание на самото пространство. Резултат от модификацията на когнитивното възприемане на света е възприемането на геополитиката като промяна в разбирането на географското пространство и на политиката.

Границата в постсъветското пространство е един от основните сегменти в международното регулиране. Той е в непосредствена връзка и с въпроса доколко frontiъра като понятие и същност е част от динамичните процеси в Кавказкия регион и доколко общото или различното между тях определя спецификата на процесите в Кавказкия ареал. Всеки един от тези термини има своята характеристика и специфични параметри, които приложени към обекта на изследване създават възможност за адекватна представа за геополитическите и международноправните аспекти на проблема.

В геополитически (границата и нейните варианти) и исторически (фронтъра) план всеки един от двата термина определя както параметрите на пространството, което ограничава, така и различната степен на нестабилно равновесие в и около него. Възможностите за утвърждаване или разширяване на съответните граници са в пряка зависимост от силата и способностите на

властовите структури и техните позиции сред граничното население. Както frontiърът, така и границата, създават условия за формирането на общества, със свои закони и правила, които съобразно реалностите, свързани с вътрешни и външни фактори, съумяват да утвърдят или не, поставените за реализация цели. Типичен пример е Кавказкият регион, в който след разпадането на Съветския съюз и създаването на ОНД, опитите за установяване, за прекрояване и за утвърждаване на границите, се превръщат в основна негова характеристика.

Сложните и многопластови процеси, които характеризират прехода към постсъветска фрагментация, се осъществяват в широкия спектър на иредентистките и сецесионистки действия. Съветският федерализъм в неговата хибридна форма релевантно се проявява в дезинтеграционните акции на кавказките субекти. Иманентните противоречия на сталинското национално-административно разделяне се разкриват с пълна сила в междудържавните и вътрешнодържавните конфронтации.

Кавказкото пространство се обособява в два самостоятелни субекта – северен Кавказ в рамките на Руската федерация и Южен Кавказ (Закавказието) с три суверенни фактора – Грузия, Армения и Азербайджан. Независимо от правната обособеност на двете геополитически зони, проблемите и процесите преминават през тях, засилвайки симбиозата на национално-етническите и политикоикономическите сегменти. Южен Кавказ се обособява като особена територия, която концентрира вниманието и действията на регионалните и глобални играчи. Преминавайки в сферата на независимите международни субекти държавите от района влизат в тяхната система на динамично противоборство.

Опитите за прилагането на пълния и споделения суверенитет в Кавказкия регион традиционно завършват с военни конфликти, контактни групи и перманентно разширяващо се присъствие на международния фактор в тяхното правно решаване. Стремещт към активна рефедерализация на Черноморско-Каспийския район, съпровождаща разпадащата се съветска система, остава нереализиран. Инерцията на държавно-политическите

традиции, многогодишните натрупвания на национално напрежение и отсъствието на централизиран властови вертикал предопределя както етнотериториалните конфликти, така и запазването в по-силна или по-слаба степен, на федерализма като основна форма на държавно-политически суверенитет в Южнокавказкия регион. Отсъствието на реален държавен интегритет в Грузия и Азербайджан определя де факто степента на конфликтност, но не и правната характеристика на съществуващото държавно устройство.

Следвайки тезата на Л. Томпсън за параметрите на frontiъра в неговия кавказки вариант „като пространство, където се извършва взаимопроникване на обществата” неминуемо се налагат няколко извода. Те коригират в известна степен основните постулати от съдържателната характеристика на използвания от американския учен термин.

- ✓ В кавказкия регион настоящето възражда миналото. Принципът на историческото право, запазил през съветския период латентната си форма, през 90-те години се възстановява с основната цел дезинтеграция и утвърждаване правото на самостоятелно съществуване на собствения етнос. Административното утвърждаване на новите граници на постсъветските независими субекти инспирира етническите и конфесионалните конфликти в региона.
- ✓ Многообразието на национални малцинства и религии в региона разширява периметъра на непредсказуемостта в постигането на конкретни цели. Търсеният от Грузия и Азербайджан интегритет преминава през конфликтите, военните поражения, международните акции и отслабването на националната и регионалната сигурност. Етнически монолитната Армения, затворена в геополитическия обръч на Турция и Азербайджан, чрез милитаризацията на обществото и умерените отношения с Грузия, си проправя пътя към Европа и Русия.

- ✓ Отсъствието на унификация в терминологичния и понятиен апарат на международните организации, Руската Федерация и в Кавказкия регион, затруднява решаването на многобройните проблеми от етнически, конфесионален, политически и социално-икономически аспект. Разнообразната подкрепа в политически, икономически и военен план от авторитетните международни институции и организации, преминали през филтъра на кавказките интереси и планове като цяло едва ли спомага за решаването на проблемите в дългосрочен план, но утвърждава чуждото присъствие и отслабва възможността за самостоятелно решаване на конфликтите от регионалните актори.
- ✓ В постсъветския период на своето съществуване Кавказ отново се превръща в пространство, в което утвърдените *де юре* в началото на 90-те години на 20 век държавни граници, *де факто* се превръщат в обект на конфронтация и стремеж към тяхната модификация (Абхазия, Южна Осетия, Нагорно Карабахската Република, Армения) или към запазване на статуквото (Грузия и Азербайджан).
- ✓ Както историческите реминисценции, така и съвременните акценти на държавно-политическите, и етноконфесионалните процеси в Кавказкия регион не дават аргументи в полза на решаване на многобройните проблеми в региона. Нещо повече, фрагментацията засилва и задълбочава конфронтацията. Едва ли интегритетът на Грузия или Азербайджан ще стимулира консолидационните процеси в региона или ще засили техните позиции в региона, постсъветското пространство или в глобален план. По-голяма е вероятността, ако този техен план бъде осъществен да се засили тяхната зависимост от по-силните от тях регионални или глобални играчи (Русия, САЩ, ЕС, Иран или Турция).
- ✓ Следвайки формулировката на Л. Томпсън за frontiъра, неговото закриване се осъществява „след като единната власт установява политическо и икономическо господство над тях”. Това беше

осъществено от Руската империя през 18-19 век и продължено през съветския период. Остава големият въпрос кога и кой ще бъде следващият международен актор, който би повторил осъществените цели на Русия, или би модифицирал останалия в историята консолидационен план?

В началото на 21 век Кавказ се превръща в своеобразен барометър за позициите на глобалните и регионалните актори в международната стратификация, очертаваща динамиката на процесите в евразийския ареал. Това явление се засилва особено след „революцията на розите“ в края на 2003 г. в Грузия, с което стартира т.нар. „второ разпадане“ на Съветския съюз. Опитът за коренна промяна в някои от постсъветските републики като Грузия и Украйна чрез смяната на политическия елит, трансформира политическата лексика, но не довежда до фрапиращи резултати. Това обаче разширява възможностите и алтернативите за нови конфигурации в Кавказката буферна зона. Във времето на увеличаваща се зависимост от стратегически суровини и засилващото се значение на Черноморско-Каспийското пространство в плановете на регионалните и глобалните актори, моделите на участие се мултиплицират през призмата на мотивираните, но зависими от конюктурата, амбиции. Всеки играч в Кавказкия пасианс участва със свои цели, очертаващи границите на неговите стратегии. Те обаче са подчинени на два основни, взаимнозависими фактора, определящи настоящите акценти на кавказко присъствие в геополитическите и геостратегическите проекции – оспорвания интегритет на южнокавказките държави и контрола над находищата на енергоресурсите и техните транспортни маршрути.

Кавказките алтернативи са обвързани с по-силните или по-слабо проявени интереси на глобалните и регионалните играчи в този регион. Географските параметри на тематичното обвързване на заинтересованите страни не променят обстоятелството, че проблемите в Черноморско-Кавказкия регион в чист вид се ограничават в енергийните ресурси и тяхното транспортиране, а казусът „непризнати държави“ е удобна функция, която

позволява мотивирано присъствие в Кавказ и активно, (в повечето случаи безсмислено и безрезултатно) участие в разнообразните комитети, комисии, семинари и сесии.

Темпоралните граници на кавказките алтернативи преминават през призмата на познат сценарий, който през последните векове непрекъснато се повтаря. Битката за власт концентрира познати субекти, нови акценти, но и предсказуеми ориентири.

Русия и САЩ повтарят ситуация от 18 - началото на 19 век. В нея Англия (вместо САЩ) обединява държавите от „европейския концерт“ в битката срещу Руската империя за влияние в „болния човек край Босфора“*. Тогава, както и сега, Русия е ненавистният враг/партньор, необходим в конюнктурните конфигурации, енергийните планове и регионалните сценарии.

Основното противоречие, което разединява и определя в дългосрочен план стратегията на всеки от участниците в Черноморско-Каспийския ареал са коридорните граници, които имат многоцветна окраска. Черните граници (нефта), зелените граници (исляма), сините граници (пристанищата и военните бази по Черноморския бряг на Кавказ) очертават многобройните проблеми от разнообразен характер. Те ще продължат да задълбочават, а не да решават процесите на конфронтация, които изобилстват в региона.

Темпоралните параметри на тяхното преодоляване очертава не толкова хронологичната граница, колкото международноправните и социокултурните параметри на проблемите. Дезинтеграционният процес в кавказката буферна зона доказва неефективността на тази форма на съществуване. Времето решение на обратния процес е възможен едва след определяне на глобалния въпрос на международния световен ред. Кой ще е определящия световен фактор – една държава или многополюсното разнообразие?

* Османската империя – *Б.а*